

putovanie ľudí Knihy

Olga Tokarczuk

premedia

premedia

Olga Tokarczuk

putovanie ľudí Knihy

Z poľštiny preložil

Karol Chmel

premedia

Olga Tokarczuk: Putovanie ľudí Knihy
Prvé vydanie

Copyright © Olga Tokarczuk, 1993
Translation © Karol Chmel, 2024
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia
ISBN 978-80-8242-258-3

O

Gauche je v tomto príbehu náhodná postava. Nič nepoukázalo na to, že sa putovania zúčastní. Nebol v pláne. História jeho života je plná takýchto náhod, ale keďže sa stále nevie, čo je vlastne náhoda, možno sa s čistým svedomím zrieknuť nadužívania zásady, že ak sa niečo udeje, práve sama udalosť je najlepším zdôvodnením seba samej.

Náhoda sa v Gauchovom živote uplatnila prvý raz vtedy, keď ho našla jedna zo sestier klarisiek pri zamykaní brány pred zotmením. Gauche bol vtedy slabé, premrznuté dojča a celkom určite by tú noc neprežil. Nehybne ležal na zemi s dokorán otvorenými očami. Neplakal. Hlas mu možno v ten večer v skorom decembri nadobro zamrzol, no možno dojča hlas vôbec nemalo. Sestry to považovali za znamenie a požehnanie – nikdy nemôcť kričať vo svete, v ktorom je ľudský hlas len hlasom volajúceho na púšti.

Klarisky si dieťa vzali najprv k sebe, ale keď im začalo spôsobovať priveľa starostí, odovzdali ho žene z dediny pri kláštore. Tá žena mala už vlastné deti, rovnako slabé, rovnako bezcenné. Starala sa o chlapca z pocitu zodpovednosti, lebo nechcela priložiť ruku k dielu smrti; narodila sa predsa preto, aby darovala život a o život dbala. Smrť je tiež žena, ale tá daruje vždy život lepšieho druhu – život večný.

Žena z dediny sa teda starala o malé dojča. Kýmila ho, umývala, keď sa zašpinilo. Naučila ho urobiť rukou znamenie kríža a túžiť po láske. Keď umrela, sestry našli Gaucha

schúleného vedľa jej tela. Ne protestoval, keď ho vzali so sebou. Mal vtedy päť rokov.

Čas v Gauchovom živote vždy vytváral kruhy. Od jednej jari k druhej, od kvitnutia rozmarínu cez zber modrých kvetov levandule až po opadávanie nečakane dokonalých plodov z gaštanov. Gauche rýchlo pochopil podstatu takéhoto času, takže nemal potrebu predierať sa dopredu ako ostatní ľudia. Spočíval vo svojom čase ako v bezpečnej škrupine, pomaly rástol, pomaly si zvykal na jeho sotva postrehnutelný rytmus. Veci vnímal rovnako pomaly, s váhaním, ktoré by sa dalo pri dobrej vôli označiť za ťažkopádnosť. Hoci veľmi chcel, nikdy sa nenaučil hovoriť. Otváral ústa a pokúšal sa perami sformovať neviditeľné a nečujné slová, ktoré vystrkoval jazykom do sveta ľahostajného voči týmto pokusom. V lete a na jar pomáhal v záhrade a v kuchyni, nechával sa odohnať od misiek s jedlom ako pritúlaný pes. V blízkosti kláštornej kuchyne trávil aj zimy; na rozohriatom prípecku vyrábал z gaštanov figúrky ľudí a zvierat, ktoré potom posielal na ďaleké cesty cez dvor do rozmarínovej záhradky a ďalej, na múr, z ktorého sa zhadzovali dolu smeti. Na okraj múru kládol celé karavány psov, ľudí a vtákov a pozeral sa, ako sa bezradne rútia dolu, postrčené celkom ľahkým dotykom jeho ukazováka. Keď sa stmievalo, vracal sa do kuchyne, kde mlčanlivé sestry sušili byliny a varili niečo na večeru. Pod lôžkom mal vždy veľkú zásobu nových gaštanov.

Sestry chápali, že ich malý chovanec je Božie dieťa, podobne ako ich utajovaný obľúbenec – svätý z Assisi. Je lepšie rozumieť reči chladného vetra a počuť bolestivý krik semien, čo na jar praskajú v zemi, než sa kĺzať po povrchu múdrosti písmen. Vedeli, že najlepším odôvodnením chlapcovho pobytu medzi nimi sú práve okolnosti, za akých sa u nich ocitol. Chápali tiež, že raz im ho Boh vezme, je totiž božská záležitosť dávať a odoberať. Preto sa príliš neviazali k tejto nemej, tichej bytosti.

Boh vzal klariskám Gaucha, keď ho obdaroval mužnosťou. Sestra predstavená vtedy uznala, že spoločenstvo klarisiek si splnilo povinnosť. Gauchovi sa teraz môže venovať sám Boh. Odovzdali ho teda do Pánovej opatery a poslali ho do sveta. Dostal dvojfarebnú kamizolu, čiapku a trocha jedla na cestu. Keď odchádzal, vzal si z kláštora žltého psa, ktorý bol k nemu taký pripútaný, že rozumel, čo hovoria chlapcove dokorán otvorené oči. Pes, podobne ako Gauche, počul, ale nevedel hovoriť.

Ako sme už povedali, Gauchov príbeh nepatrí k podstatným motívom tohto rozprávania. To, čo je najdôležitejšie, sa začína v čase, keď Gauche na svojej púti so psom došiel do Paríža. Bolo to v lete 1685. Vôbec tam nemal namierené, jednoducho kráčal ustavične vpred. V oných časoch všetky cesty viedli do tohto mesta.

Gauche došiel len po parížske predmestia, kde ľudia stále žili v tieni neďalekého centra. Na predmestiach sa zastavovali pútnici, čo sa chystali vojsť na hlavné ulice, takisto ako sa sobota chystá prejsť do nedele. V centre sídlil spolu so svojím dvorom kráľ, najmocnejší na svete, boli tam bohaté obchody, banky, pompézne kostoly, hudba a ruch. V centre Paríža bol naozajstný stred sveta.

Celkom náhodou získal prácu v stajni istého hostinca, ktorého majiteľ vedel doceniť, ako vie tento zvláštny chlapec zaobchádzať s koňmi. Kone, rovnako ako žltý pes, dobre rozumeli reči chlapcových pohľadov a odpovedali mu rovnako. Za prvých pár dní sa Gauche naučil veľmi veľa. Pochopil, čo sú to peniaze, aj to, že za peniaze možno predávať svoju prácu i svoju slobodu. Pochopil rozdiel medzi putovaním a zdržovaním sa na mieste. Pochopil aj rozdiel medzi mužom a ženou, kobyľou a žrebcom, keď z výšky svojho ležoviska pozoroval ľudské aj zvieracie páry. Všimol si tiež, ako veľmi sa ľudia odlišujú od sestier klarisiek. A nešlo len o frizúry, parochne a krikľavosť odevu, ale najmä o chaotickosť času,

ktorý ľudia nosia v sebe. Keď videl stovky pocestných, počul ich rozmanité jazyky, vytušil ich náhlenie, nemohol sa ubrániť dojmu, že sú rovnako dočasní ako jeho gaštanoví ľudkovia. Žeby stačilo zatvoriť im ústa, zbaviť ich strakatých šiat a objavil by sa povedomý povrch gaštanovej škrupiny.

Gauche závidel pestrofarebným ľuďom len jedno – že dokážu hovoriť, že používajú slová, akoby boli ich majetkom. Jemu samému sa zdalo – keďže jeho zradné hrdlo nebolo schopné vydať nijaký zvuk –, že v slovách spočíva všetka ľudská moc. Bral teda slová veľmi vážne a so skutočnou úctou, celkom tak, akoby sa svojou reálnosťou rovnali veciam. Bral ich dokonca ešte vážnejšie, ako keby boli čímisi viac než vecami, ktoré označujú. Samu vec predsa koniec koncov obmedzuje jej materiálnosť a konkrétnosť, no slovo je jej čarodejný odraz, sídliaci v inom svete ako ten, ktorý Gauche poznal. Aký? To si nevedel ani predstaviť. Pre neho boli slová dušami vecí; cez tieto duše sa veci kontaktujú s nami. Keď poznáš slovo – poznáš vec. Vyslovíš slovo – máš nad vecou moc. Keď sa slová ukladajú a spájajú s inými slovami – vytvárajú sa nové usporiadania vecí, tvorí sa svet. Keď sa tvarujú slová, keď ich zafarbí cit, keď sa označia farbami nálady, keď sa im pridávajú významy, zvuk, hudba – tvaruje sa všetko, čo existuje. Najväčším Gauchovým snom bolo môcť raz povedať: „Som Gauche“, a takto vytiahnuť sám seba z priepasti neurčitosti. Preto bola stajňa, kone, lastovičky často svedkami jeho pokusov prehovoriť. Gauche otváral ústa a čakal, kým cez ne vyletí nejaké slovo do sveta. Ak niečo dosiahol, bol to nejaký druh chrčiaceho výdychu, vzdychu bolesti alebo samoty, a Gauche neveril, že by sa v ňom mohol skrývať kľúč k svetu.

A Gauchov svet sa vmestil medzi zadky postojacky spiacich koní a rástol kamsi hore po netesniace dosky na streche stajne, kadiaľ tam vstupovalo hviezdnaté nočné nebo. Gauche vedel, že je obrovské. Podistým mu o tom povedala nejaká sestra a už navždy doňho zaštepila smútok. Pred tým, ako

zaspal, sa zahľadel na výsek neba, premáhajúc ťaživosť viečok, a videl, že hviezdy nie sú vôbec nehybné, že sa posúvajú len im známym smerom, aby sa na ďalší večer vrátili na to isté miesto. Svet je živý, uvažoval ospanlivo Gauche, dýcha takisto ako kone, ako pes, ako on sám, a nebo je bruchom sveta, čo sa dvíha a klesá pravidelne v rytme toho pomalého dychu. Ráno si už na to nespomenul. Kŕmil zvieratá, sedlal kone a prizeral sa ľuďom, ktorí akoby boli ustavične na ceste.

1.

Markíz sa rád prezeral v zrkadlách. Vo svojom veľkom dome mal viacero krásnych krištáľových zrkadiel, ktorým dovoľoval premieňať jeho život na krátkotrvajúce, prchavé obrazy.

Zrkadlá v Markízovom dome rozvešali predkovia jeho ženy, ktorá dostala ten dom ako veno. Portréty predkov viseli teraz v hale na prízemí a hľadeli na svet živých s nepochopiteľnou pýchou ľudí, ktorí tu už nie sú. Za života boli podistým uras-tenejší, lebo Markíz sa musel – ak sa chcel uvidieť v zrkadle – postaviť trocha na špičky. Rád prichytil svoj odraz vtedy, keď zaujatý čímisi iným, zabúdal na seba a prestával sa kontrolovať. Jeho pohľad sa vtedy vymkol spod viečok a hnal sa k najbližšiemu povrchu zrkadla, kde narazil sám na seba. Markíz nebol spokojný. Keď oko stretáva svoj odraz, vidí len oko. A kde som ja, moja výnimočnosť, moja neopakovateľnosť, moja samota? Vidím sa taký, akého ma vidia ostatní? Som to naozaj ja? Najdôležitejšie pre Markíza bolo zachytenie momentu, keď je rýchlejší než vlastný odraz, keď sa prichytí tesne pred tým, ako zopakuje jeho gesto. Je to taká chvíľa, že ju človek takmer nepostrehne. No práve v tom spočíva pravda zrkadlového odrazu, akéhokoľvek zdvojenia – človek si vtedy viac uvedomuje svoju jedinečnosť. To je chvíľa, v ktorej sa rodí moc.

Markíz mal v pláne získať moc. Plavil sa ako Odyseus po rozbúrených vlnách života, od prístavu k prístavu. A každý ďalší bol bohatší na poklady, na prestíž, na slávu. No nijaký z prístavov nebol ten jeho.

Pochádzal z priemerne zámožnej rodiny hugenotov. Jeho dedko získal za zásluhy o francúzske kráľovstvo šľachtický titul. Vtedy bolo ešte Francúzsko vychýrené toleranciou a nepripisovalo väčší význam otázke Boha. Markízov otec premárnil peniaze aj kráľovskú dôveru. Vyplával cez oceán do kolónií, kde mal v pláne založiť vlastnú dynastiu. Vrátil sa chorý a predčasne zostarnutý. Zomrel v tú istú noc, keď jeho syn študujúci v Paríži, vzdialený o niekoľko desiatok míľ, nemohol zaspať. Markíz to označil za predtuchu, lebo v predtuchy veril, koniec koncov nevedel ich odlíšiť od nočnej mory. Vlastného otca nenávidel tak, ako len synovia dokážu nenávidieť vlastných otcov. No zároveň ho aj obdivoval. Obdivoval jeho odvahu pristupovať k životu ľahkomyselne a nezodpovedne, akoby to bol májový sviatok. Obdivoval jeho silu zvládať a prekonávať ľahkým krokom nedelného pútnika bez problémov cestu hore. Obdivoval jeho mužnosť a nezávislosť. A napokon obdivoval to, že je možné nezapustiť korene v tomto živote. Markíz už ako dieťa dokonale vedel o otcových ženách, s čím sa napokon otec ani netajil, ba systematicky a kruto takto trýznil matku. Vtedy Markíz sníval o tom, aby mu svet dovolil otca zabiť.

Môžete si predstaviť, čo cítia deti, ktoré túžia po smrti vlastného otca. Túžil po nej celkom vedome, vedel si presne predstaviť scénu, ako mu uštedruje smrteľný úder. Môžete tiež vidieť, ako potom klopia oči ešte plné predtáv z noci, len aby v nich otec nezazrel ten baziliščí pohľad. Nevedno len, na akých dospelých vyrastú. Aké deti splodia, ako využijú vlastné more lásky? A či sa s túžbou po otcovej smrti spája aj túžba po smrti sveta? A akým spôsobom možno zabiť svet? Dá sa vôbec čosi také?

Prvým spôsobom, ako zabiť svet, sa pre Markíza stalo prestúpenie na katolícku vieru. Podľa všetkých zákonov psychológie sa stal ako neofyta osobou hlboko religióznou. To mu dovolilo bez ťažkostí oženiť sa s dcérou kráľovského úradníka a usadiť sa pokojne v Paríži, v ženinom rodnom dome.

Markízova žena bola krásna, inteligentná a onedlho do ich salóna smerovali všetky nevšedné mozgy. Markíz začal písať lyrické poémy, potom politické pamflety, až sa napokon, pod vplyvom svojho priateľa, pána de Chevillon, vrhol na alchýmiu a tajné náuky.

Za Markízových čias to bol istý druh totálnej filozofie, prišla totiž doba prelomu. Do minulosti odchádzala epocha tesnej, spútavajúcej slobody vierovyznania, mysticizmu nafúknuťého od emócií, a rodila sa epocha racionalizmu, mramorovo-zrkadlové kráľovstvo rozumu. V dobe prelomu jediné, čo zostalo, bolo povzniesť sa vyššie, nad príliš prosté delenia, a nájsť jazyk, ktorý dovolí určiť akúsi tretiu cestu.

Pán de Chevillon bol vysušený stavec, ktorý si napriek svojmu veku uchoval veľký vplyv. Všetci sa báli jeho podrezaného jazyka a prenikavo jasnej mysle. Žil na dvore. Jednostaj nové kráľove milenky ho zbožňovali. Sám Kráľ Slnko sa blahosklonne zaujímal o jeho osobu, až kým nevďačný pán de Chevillon nezačal príliš kritizovať jeho politické ťahy v zlomyselných pamfletoch, čo neskôr kolovali medzi ľuďmi v ručných odpisoch. Možno práve z tohto dôvodu došlo v živote pána de Chevillon k zmene. Vďaka akýmsi neznámym príjmom kúpil obrovský dom v Chateauroux a čoraz menej sa vyskytoval v Paríži.

Tento vysušený stavec vnímal Markíza ako syna, ktorého nikdy nemal. Pre Markíza to bol niekto ako otec odrážajúci sa v začarovanom zrkadle. To, čo na vlastnom otcovi nedokázal nikdy akceptovať, menilo zrazu v pánovi de Chevillon svoj význam, bolo vysublimované, a teda menej hrozivé. Nebolo nijaké tajomstvo, že de Chevillon je impotent.

Skutočnosť, že mu jeho krásna a jemná žena porodila syna, sa v čase prekrývala s Markízovým zasvätením do okruhu ľudí Knihy.

Bolo to tajné spoločenstvo vysoko postavených osôb; spájala ich predtucha, že svet, v ktorom žijú a pôsobia ako poli-

tici alebo vedci, v ktorom ľúbia a vedú malé súkromné boje, je len náhradou toho ozajstného. Je to len povrch, prázdne miesto medzi písmenami na popísanej strane. Pravda, a teda Moc, a teda Boh, je niekde inde. Takéto tvrdenie je základ každého náboženstva. Nie je na tom nič nezvyčajné, no pre Markíza, ktorý sa stal členom Bratstva vďaka cvičeniam, odriekaniu a zasväteniu, život získal znaky Veľkej Zmeny. Prestal pripisovať mimoriadnu váhu rodinnému životu. Vedel z vlastnej skúsenosti i z tajných náuk, že neposkytuje úplné naplnenie. Múdrosť a moc sa nezískava len tým, že človek je dobrý manžel alebo otec. Keď vyšiel najavo románik jeho ženy s anglickým diplomatom, bolelo ho to len spočiatku. Krátke bolestivé pichnutie ani nie v duši alebo v srdci, ale kdesi v okolí žalúdka. Potom pocítil úľavu. Vyplnilo sa to, čo mu život zapísal tajným atramentom do kapitoly s názvom „Láska“. Teraz, keď bol jeho cit vystavený skúške, oheň vyvolal skryté písmená: pozemská láska vzniká z túžby byť s druhým človekom, aby sa človek sám nebál, aby sa mohol pritúliť, aby čerpal rozkoš z tela, aby uspokojoval egoistickú potrebu poselať do sveta nové, sebe podobné bytosti. Pozemská láska jestvuje na to, aby sa nemusel porovnávať s Absolútnom.

Krásna žena neodišla s anglickým diplomatom. Bola to dobre vychovaná katolíčka a spútavali ju prísne zákony cirkvi. Čo Boh spojil... Napokon v oných časoch nebol románik vydatej ženy ničím neobvyklým. Nikto sa nepohoršoval. Ľudia vtedy ľúbili a uctievali Boha ako deti. Verili, že Božia láska je bezpodmienečná.

Aj Markíz mával iné ženy. Boli to vždy dočasné priateľky jeho vysoko postavených známych. Krásne a voňavé ženy, ovládajúce umenie milovať. Vydržiavané v elegantných bytoch na rue d'Espoir, diskrétné a nežné. Každú chvíľu sa na verejnosť prevalili drobné škandály, ktoré poburovali staršie dámy a svedníkov dobrých rodín. Markíz takéto problémy nemal nikdy. Tie ženy bral vždy ako jednorazové dobrodružstvo.

Nebol napokon nijakým umelcom lásky. Rýchlo sa vzrušil, líhal si narýchlo a bez pôvabu na voňavé telá a potom sa s nimi miloval krátko, len do chvíle, kým z neho nevytiekla všetka vášeň. Nemal rád zvädzanie, dvojzmyselné rozhovory, náznaky, mnohosľubné úsmevy. So svojou ženou spával pravidelne, až do času, kým od neho ďalší stupeň zasvätenia nevyžadoval zachovanie čistoty. Po ženinej zrade už nikdy neuveril, že vzdychy a krčce jej rozkoše môžu byť čímisi viac než len vzdychmi a krčmi rozkoše. Obyčajnej fyzickej, živočíšnej rozkoše, ktorá uzatvára ľudí vo väzení tela.

Pokiaľ šlo o Markízovu ženu, dalo by sa konštatovať, že zostala pri ňom s pocitom viny, ktorý ju nikdy neopúšťal. Odvtedy sa venovala výchove syna, jemného ako ona, a vedeniu módného salóna. Písavala inteligentné listy známym ľuďom, viedla bohatý spoločenský život. Adorovali ju začínajúci básnici, no ona pripúšťala nanajvýš tú adoráciu. Azda aj preto postupne strácala na popularite, bola príliš atraktívna, než aby dávala najavo chlad. Jej anglický milenec písal stále dlhé listy, no keď sa oženil, korešpondencia pomaly ustala a zdalo sa, že nijaké sľuby nestoja za to, aby ich vôbec vyslovil.

Markízin život by stál za samostatné rozprávanie. Bolo by to rozprávanie o tom, ako niektoré ženy veria v spasiteľskú a mimoriadnu silu lásky, a o tom, ako sú zakaždým rozčarované. Ako budujú svet z očakávaní ako z divadelných dekorácií namaľovaných na preglejku. Ako starnú a strácajú sebaistotu a v zúfalstve sa prepádajú do strašnej ženskej samoty. Ako sa pomätené občas púšťajú do boja, v ktorom jedinou zbraňou býva pokrčenie pliec, drobné vydierania, odmietnutie spoločnej postele, predstierané migrény a neplodné, nikým nepostrehnutelné manipulácie. Vojny vedené ženami sú vojny malých chlapcov, pripomínajú hrdinstvo cínových vojačikov s drevenými mečmi.

Keď okolo roku 1680 dosiahol Markíz ďalší stupeň zasvätenia a vo verejnej rovine mu zasa priniesli slávu pôsobivé

práce, týkajúce sa možnosti obchodnej výmeny medzi Francúzskom a Španielskom, jeho žena sa cítila ešte osamotenejšia. Nevyznala sa ani v jednom, ani v druhom. A keď po istom čase Markíz začal písať prácu o význame Saturna v astrológii a alchýmii, čo mu prinieslo rešpekt v určitých kruhoch, Markíza zmenila front a manželovu vášeň označila za hlúposti, čudáctva a povery. Teraz začali jej salón navštevovať mladíci naznačujúci dobu, ktorá ešte len mala prísť a stvoriť Voltaira a d'Alemberta. Týmto ľuďom sa takmer podarilo skrotiť vášeň, no zároveň prišli navždy o sny.

V roku 1684 sa v Markízovej mysli, ako aj v mysliach zasvätených priateľov zrodila idea vydať sa na cestu a hľadať stratenú Knihu.